О.В. Шевчук

3.2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕҐРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕҐІОНІ

Причини та передумови формування інтеграційних утворень в АТР

Різноманітність Азійсько-Тихоокеанського регіону, відмінності політичних і економічних систем держав, що входять до нього, визначають специфіку формування інтеграційних структур у регіоні. З середини XX ст. в АТР відносини між провідними державами розбудовуються на основі двосторонніх "вузлів суперечностей" (КНДР – Республіка Корея, КНР – Тайвань), і в умовах біполярної системи міжнародних відносин ці відносини отримали додаткову поляризацію.

Необхідно відзначити, ще одну характерну особливість процесу інституціоналізації інтеграційних структур в АТР – в більшості випадків їх створення узалежнюється з необхідністю спільного розв'язання економічних проблем, досягнення економічної інтеграції в регіоні чи субрегіоні.

Кроки, направлені на створення багатополярної структури безпеки в АТР, були зроблені ще до розпаду біполярної системи міжнародних відносин. Зокрема, в серпні 1987 р. Міністр закордонних справ Австралії Хейден виступив з пропозицією щодо скликання наради з питань безпеки і співробітництва в Азії (НБСА) за зразком НБСЄ. Цей багатосторонній форум був покликаний доповнити двосторонні відносини США із своїми азійськими союзниками у сфері безпеки. Проте, ця пропозиція не знайшла позитивного відгуку, оскільки в ній не уточнювалось коло потенційних учасників і конкретні сфери можливого співробітництва.

З аналогічними ініціативами ще на початку 1990-х рр. виступали також вищі посадові особи Австралії. Керівництво Канади запропонувало створити організацію "Північно-Тихоокеанського діалогу з питань безпеки на основі співробітництва", з метою обговорення питань безпеки і стабільності в АТР, особливо таких проблемних, як гонка озброєнь, міжнародний тероризм, регіональні конфлікти. До складу учасників планувалося включити СРСР, США, КНДР, РК, Японію, КНР і Канаду.

Цей крок, одним із перших, окреслив тенденцію – при переговорному процесі навіть у сфері будь-якого субрегіону (в

даному випадку мова йшла про Північно-Східну Азію (ПСА), планувалось долучати до нього, не лише сторони, які є безпосередніми учасниками конфлікту, але і провідні країни регіону.

У 90-ті роки XX ст. у сфері міжнародного співробітництва в АТР визначилася тенденція – країни регіону більш прагнули динамізувати економічне співробітництво, ніж концентрувати зусилля на розв'язанні певних стратегічних задач. Саме тому, відомі регіональні структури безпеки АТР – Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС – створене в 1989 р.) і Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН – створена в 1967 р.) – своїм першочерговим завданням ставили економічне співробітництво, спрямоване на торгівельну і технологічну інтеграцію в межах АТР.

Разом із тим, уже на рубежі 80-90-х рр. XX ст. виявилася і низка негативних тенденцій, які перешкоджали і багато в чому продовжують перешкоджати створенню системи колективної безпеки в АТР. Окремі дослідники навіть виділяли групу факторів, які є перешкодою на цьому шляху. Зокрема, відомий американський політолог С. Дюк, досліджував проблему відмінності економічних інтересів і культур країн ПСА і АСЕАН, що викликає суперечності в відносинах між ними. Це: 1. Домінування конфуціанської етики в політиці країн ПСА. З цієї причини виробляється своєрідний стереотип поведінки, у відповідності з яким заради спільних інтересів, можна пожертвувати індивідуальними. Це, з одного боку, надає певні преференції щодо створення колективних союзів. Але, з іншого – лише зміцнює відносини, які склалися – наприклад, в ПСА. 2. Для країн ПСА більш актуальним є сприйняття зовнішніх загроз у межах АТР (зовнішня експансія для КНДР, "буржуазна лібералізація" для КНР тощо), а тому створення субрегіональної організації з безпеки не є пріоритетним завданням. Разом з тим, можна зробити і інший висновок – у тих випадках, коли загроза сприймається в межах субрегіону, наприклад, у ПСА в формі конфлікту РК і КНДР, обидві країни віддають перевагу спробам самостійного врегулювання конфлікту, не долучаючи до мирного процесу країн-сусідів.

Вірогідно, можна стверджувати про своєрідну політику "найменших втрат", яка проводиться багатьма країнами АТР в тих випадах, коли питання стосується проблеми розбудови багатосторонніх структур безпеки. Подібні переговори держави, регіону (особливо тих, що не відносяться до розряду наддержав і легальних власників ядерної зброї) прагнуть перевести в економічну площину, або намагаються зайняти пасивну вичікувальну позицію, з тим, щоб з

ініціативою виступала інша сторона. В деяких випадках мирні ініціативи великих держав наштовхуються на насторожене ставлення інших держав, занепокоєних тим, що їх політичні і економічні права можуть зазнати утисків.

На рубежі XX-XXI ст. в АТР склалася ситуація, коли в регіоні відсутні один або два домінуючі центри сили. Відповідно сформувалася тенденція до побудови структур безпеки в регіоні на багатополярній основі. Співробітництво країн АТР з питань безпеки в основному відбувається за двома напрямками: укладення дво- та багатосторонніх договорів і угод у цій сфері, а також формування і участь в міжнародних організаціях. Наприкінці XX ст. країнами АТР укладена низка договорів, які стосуються проблем безпеки і нерозповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ). Це, насамперед, договір про без'ядерну зону в південній частині Тихого океану (Договір Раротонга) 6 серпня 1985 р., і договір про створення зони, вільної від ядерної зброї в Південно-Східній Азії (Бангкокський договір), 15 грудня 1995 р.

Дослідники виділяють в АТР три субрегіональні зони, в яких розвиток механізмів багатосторонніх механізмів безпеки відбувається зі своєю "субрегіональною" специфікою. Це Північно-Східна Азія, Південно-Східна Азія і Південний тихоокеанський субрегіон.

Країни Південно-Східної Азії і Південно-Тихоокеанського субрегіону вже накопичили певний досвід побудови багатосторонніх структур безпеки. Подібні процеси в цих двох субрегіонах йдуть більш активно, ніж в Північно-Східній Азії. Основними причинами цього є надзвичайна мілітаризованість ПСА, наявність низки складних та суперечливих дво- та багатосторонніх міжнародних проблем, а також недостатньо розвинений механізм торгово-економічного і науково-технічного співробітництва між країнами субрегіону. В Південно-Східній Азії і Південно-Тихоокеанському субрегіоні навпаки, не настільки гостро стоять проблеми мілітаризації різних за характером та витоками суперечностей між країнами, а економічний обмін розвивається достатньо динамічно, відповідно економічні важелі стають уже політичними.

Роль та місце Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) в регіональних інтеграційних процесах

Найбільш яскравим прикладом успішно діючої міжнародної організації є Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Установча декларація країн АСЕАН (Бангкокська декларація) була

підписана в 1967 р. До складу організації ввійшли 6 держав Південно-Східної Азії – Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни, Таїланд, Бруней. Пізніше з'явились так звані партнери АСЕАН по діалогу – РФ, РК, США, Японія, Австралія, Канада, Нова Зеландія. АСЕАН висунула концепцію всеохоплюючої безпеки, яка включає не лише питання стратегічної безпеки, але і закладає основи економічного співробітництва. Цілі організації: сприяння регіональному співробітництву в економічній, соціальній, культурній сферах з метою зміцнення миру в регіоні; соціального прогресу та культурного розвитку в регіоні на основі спільних дій у дусі партнерства і рівноправ'я; заохочення активного співробітництва та взаємної підтримки в економічній, соціальній, культурній, технічній, науковій та адміністративній сферах; взаємодія у сфері освіти й науки, сільського господарства, промисловості тощо; сприяння тісному співробітництву з міжнародними регіональними організаціями.

Вищим органом АСЕАН є Конференція глав держав та урядів, яка збирається раз на три роки. Центральний керівний орган – щорічна зустріч міністрів закордонних справ, яка проходить в одній з країн учасниць, а головуючого обирають відповідно до порядку назв країн за англійським алфавітом. Виконавчим органом є Постійний комітет, який складається з міністра закордонних справ країни, яка головує в АСЕАН у даний період та послів інших держав. Комітет здійснює поточну роботу між нарадами міністрів закордонних справ і збирається кілька разів на рік. Зустрічі міністрів економіки, а також інших міністрів готують спеціально створені комітети: з науки та технології, з соціального розвитку та ін. Секретаріат АСЕАН очолює Генеральний секретар, якого обирають через кожних три роки. Крім того, існують національні секретаріати на чолі з генеральними директорами для координації поточної роботи і підготовки рішень АСЕАН. Зовнішні зв'язки організації підтримують одинадцять комітетів, які складаються з керівників дипломатичних представництв і знаходяться в столицях третіх держав: Берліні, Брюсселі, Вашингтоні, Веллінгтоні, Женеві, Канберрі, Лондоні, Оттаві, Парижі, Сеулі, Токіо.

У 1990 р. в межах АСЕАН пропонувалось створити форум співробітництва: регулярні зустрічі і обміни між старшими офіцерами, консультації і обміни з військовими представниками дружніх країн, а також спільне проведення військово-морської розвідки і захист морських комунікацій у Південно-Східній Азії. В межах АСЕАН так звані "нові азійські дракони" вбачають як організацію з економічного співробітництва, так і об'єднання військового харак-

теру. В умовах географічної близькості нестабільного регіону Північно-Східної Азії, а також наявності окремих тактичних проблем субрегіону Південно-Східної Азії (наприклад, такими можна вважати дії піратів у районі Південно-Китайського моря і в районі Сінгапуру) в розв'язанні цієї проблеми військове співробітництво і взаємодія між країнами блоку може мати ключове значення. Іншим прикладом може бути боротьба з наркотраффіком у субрегіоні Південно-Східної Азії – тільки в цьому випадку мова вже йтиме про взаємодію спецслужб і поліції.

У 1993 р. на засіданні АСЕАН прийнято рішення щодо створення консультаційного органу для координації політики у сфері безпеки – регіонального форуму країн АСЕАН – Азійський регіональний форум (АРФ). Він займається питаннями забезпечення безпеки, розглядає відповідні пропозиції країн-членів АСЕАН або країн-спостерігачів. Окрім того, АРФ проводить моніторинг ядерного нерозповсюдження, здійснює заходи транспарентності і військової довіри, превентивної дипломатії в регіональному контексті, в створенні регіонального центра стратегічних досліджень і врегулювання конфліктів. Обговорюються територіальні суперечності, а також "корейська проблема".

У 1994 р. в Бангкоці відбулося перше офіційне засідання АРФ за участю представників Брунею, Індонезії, Малайзії, Таїланду, Сінгапура, Філіппін (члени АСЕАН), країн-партнерів з діалогу – США, Канади, Японії, РК, Австралії, Нової Зеландії, а також п'яти країн АТР зі статусом гостей – КНР, Росії, В'єтнаму, Лаосу, Папуа-Нової Гвінеї. Ця подія стала першим кроком, спрямованим на створення формальних структур забезпечення регіональної безпеки. З 1994 р. в межах АРФ почали проводити семінари експертів, на яких обговорювались проблеми безпеки. Фактично 90-ті рр. XX ст. стали початком субрегіональної інституціоналізації системи безпеки, метою якої є розв'язання проблем безпеки і об'єднання на основі спільних інтересів країн-учасниць. Відмінною рисою АСЕАН є поетапне досягнення поставлених завдань. Участь у засіданнях АРФ можуть приймати всі бажаючі, які мають політичні відносини з країнами АСЕАН. Окрім того, в субрегіоні Південно-Східної Азії протягом 90-х рр. XX ст. простежувалось посилення ролі АРФ і його значення щодо формування структур безпеки в регіоні.

Одним із шляхів посилення свого впливу на безпеку регіональної системи взаємовідносин АСЕАН вбачає в розширенні кола країн-учасниць. У 1997 р. до складу організації була прийнята М'янма. Причиною цього стало посилення впливу Китаю на цю державу, і до цього могла б додатися гонка військо-морських озброєнь між КНР і

Індією і Індійському океані, враховуючи боротьбу за регіональне лідерство між цими державами. Внаслідок цього, АСЕАН стала гарантом безпеки М'янми, нормалізації відносин цієї держави з КНР.

У цілому, в 90-х рр. XX ст. були позначені динамічним зростанням міжнародних зв'язків цієї регіональної організації щодо розвитку діалогових безпекових механізмів. Так, з 1996 р. були започатковані зустрічі "Азія – Європа" на найвищому рівні. Це є свідченням прагнення АСЕАН розбудовувати контакти з суміжними регіонами і субрегіонами, з метою захистити себе від деструктивних наслідків можливих конфліктів дво- та багатостороннього характеру на сусідніх територіях. У цьому відношенні можна розглядати і відхід АСЕАН від виключно економічних відносин з Японією. Представники АСЕАН в цілому позитивно оцінили висловлювання тогочасного Прем'єр-міністра Японії Р. Хасімото в Сінгапурі в січні 1997 р. щодо "більшої концентрації зв'язків між Японією і АСЕАН на політиці, а не на економіці". 3 лютого 1997 р. заступник директора управління національної безпеки Японії Н. Мурата повідомив, що Японія уклала базисну угоду з Індонезією, Сінгапуром і Таїландом щодо проведення регулярних переговорів з питань регіональної безпеки між міністерствами оборони. Дії в цьому напрямку, були спричинені прагненням посилити позиції Японії в конкуренції за регіональне лідерство з Китаєм, а також посиленням позицій блоку Японія – США. Розвиваються зв'язки і на індивідуальній основі, наприклад, в березні 1997 р. Індонезія стала співзасновником Асоціації регіонального співробітництва узбережжя Індійського океану, і відповідно зв'язуючою ланкою між АСЕАН і цією новою регіональною організацією.

У 1995 р. був підписаний договір про взаємні консультації у випадку загроз безпеці між Індонезією і Австралією. Це є свідченням того, що Південно-Тихоокеанський субрегіон є також сферою інтересів АСЕАН, особливо його найбільша держава – Австралія. Причому співробітництво йде вже за форматом двосторонніх угод, які зв'язують Індонезію (одну з найбільш нестабільних країн АСЕАН) з Австралією. І остання є своєрідним гарантом стабільності АСЕАН, або, в крайньому випадку, має прив'язку до цього блоку в випадку будь-якого потенційного військового конфлікту.

Істотним дестабілізуючим чинником у субрегіонах Північно-Східної Азії та Південно-Східної Азії залишаються територіальні суперечки країн АСЕАН з КНР. У межах цього латентного конфлікту посилюються позиції США в регіоні, оскільки більшість країн АСЕАН розглядає військову присутність США в АТР як противагу

КНР. Хоча, активний розвиток американсько-китайського співробітництва з питань безпеки сприймається азійськими союзниками США як загроза їх національним інтересам.

Разом з тим, динаміка регіонального політичного процесу на початку XXI ст. засвідчила життєву необхідність концентрації зусиль як країн АСЕАН, так і АРФ для врегулювання стратегічно важливих з точки зору безпеки міжнародних проблем (проблема корейського півострова, перешкоджання розповсюдженню зброї масового знищення в регіоні).

Баланс різноманітних факторів, які визначають роль і "питому вагу" держав і міждержавних об'єднань в АТР перетворює АСЕАН на достатньо ефективний механізм регіональної безпекової дії. В XXI ст. АСЕАН є не лише об'єктом суперництва, а й самостійним центром сили. Той факт, що кількість членів АСЕАН за роки її існування суттєво розширилась, а інтереси вийшли за межі Південно-Східної Азії і охопили всі провідні країни АТР, а також територіально близькі регіони свідчить про успішну діяльність організації, і про те, що в XXI ст. вона буде одним із гарантів стабільності в регіоні.

Шанхайська організація співробітництва (ШОС): структурна характеристика та принципи діяльності

Однією з міжнародних організацій, вплив якої має стійку тенденцію до зростання є – Шанхайська організація співробітництва (ШОС). І хоча вона об'єднує не лише Росію і Китай, які входять до АТР, але і країни Центральної Азії, не можна не відзначити суттєвого впливу, який вона має на політичне життя Азійсько-Тихоокеанського регіону. Шанхайська організація співробітництва була утворена в 1996 р. і спочатку включала до свого складу Росію, КНР, Казахстан, Киргизію і Таджикистан (і отримала неофіційну назву шанхайської п'ятірки), пізніше до них приєднався Узбекистан (червень 2001 р.).

У відповідності до декларації голів держав-членів ШОС, вона створена з метою зміцнення між державами-членами взаємної довіри, дружби і добросусідства, зміцнення різносторонньої взаємодії щодо підтримання і зміцнення миру, безпеки і стабільності в регіоні, спільної протидії новим викликам і загрозам, заохочення ефективного і взаємного співробітництва в різних сферах, сприяння економічному зростанню, соціальному і культурному розвитку членів Організації.

У структурі ШОС створений антитерористичний центр у Душанбе, підписані угоди про взаємний відвід військ від кордонів. ШОС в АТР виступає, насамперед, як міжнародна організація, яка

об'єднує стратегічні інтереси КНР і Росії. Для РФ цей міжнародний союз є істотно важливим з точки зору захисту національних інтересів в АТР та Центральній Азії. Це, зокрема стосується протидії Росії розширенню НАТО на Схід у межах СНД, а також певна протидія американським ініціативам, прикладом чого є Душанбінська декларація ШОС, яка засудила ініціативу США щодо створення Національної системи протиракетної оборони (НПРО).

На початку XXI ст. ШОС є поки єдиним на світовому та регіональному рівнях постійним інтернаціональним механізмом за участю КНР, який ставить перед собою завдання протидії міжнародному тероризму, релігійному екстремізму і національному сепаратизму на колективному рівні. На саміті в Санкт-Петербурзі в червні 2002 р. була підписана Угода зі створення регіональної антитерористичної структури (постійного органу з координації і взаємодії спецслужб країн-членів ШОС у боротьбі з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом).

Після подій 11 вересня 2001 р. члени ШОС Киргизія, Узбекистан і Таджикистан допустили базування на своїй території військового континґенту США. Але, в 2005 р. на території Узбекистану американська військова присутність була ліквідована. Центральноазійські держави, члени ШОС розглядають як КНР, так і РФ, як міжнародних гарантів власної суверенності. Витіснення США Росії і КНР з домінуючих позицій у регіоні держав, розширяє для центральноазійських лідерів простір щодо політико-економічного маневру відносно Москви і Пекіна. В цьому контексті механізми ШОС можуть зіграти позитивну роль щодо підтримання оптимальних, колективно керованих меж цього маневру.

Проблема безпеки в діяльності інтеграційних утворень Азійсько-Тихоокеанського регіону

Разом з тим, можливості і межі російсько-китайської участі в моделях регіональної безпеки: Нарада із взаємодії і заходів довіри в Азії (НВЗДА), Асеановський регіональний форум із питань безпеки (АРФ), Шанхайська організація співробітництва (ШОС), визначаються потенціалом цих безпекових механізмів, які формуються й ступенем їх внутрішньої інтеграції.

Інституціональна ідея НВЗДА на сучасному етапі знаходиться на стадії становлення, хоча орієнтири розвитку Наради достатньо чітко встановлені. Основна мета позиціонується як необхідність та доцільність за аналогією з ОБСЄ, створити загальноазійський форум

щодо вироблення консенсусу з ключових регіональних проблем. Діалоговим механізмом із достатньо низьким ступенем інституційналізації є і АРФ. Він об'єднує держави, різні за своїми соціально-політичними реаліями і зовнішньо-політичними стратегіями. Завданням форуму на сьогодні є створення незобов'язуючих механізмів, які дозволяють підтримувати необхідну регулярність обміну думками зі стратегічно важливих питань військово-політичного "порядку денного" в АТР. З позицій інтегрованості більш розбудованою є Шанхайська організація співробітництва.

Проте всі три моделі безпеки, які формуються за участю Москви і Пекіна, мають низку об'єднуючих рис. По-перше, це акцент на широку багатосторонню участь; по-друге, поступовість щодо розвитку взаємодії з конфліктогенних регіональних проблем; по-третє, послідовний перехід від діалогових до більш тісних форм інтеграції у сфері безпеки за рахунок поступового розширення "території" співпадаючих інтересів; по -четверте, відкритий тип взаємодії за відмови від блокобудівництва як метода забезпечення національної безпеки в межах регіональної системи міждержавних взаємодій; по-п'яте, наголос на посилення режиму військової транспарентності і військово-політичної довіри.

Багатосторонній характер "шанхайського процесу", Наради з взаємодії і заходів довіри в Азії, Асеановського регіонального форуму з питань безпеки забезпечується відкритим характером цих інституцій безпеки, участю в їх діяльності широкого кола держав субрегіону або АТР у цілому.

У червні 2001 р. до держав фундаторів "Шанхайської п'ятірки" (Росії, Китаю, Казахстану, Киргизії і Таджикистану) приєднався Узбекистан. Зацікавленість щодо налагодження контактів, а для держав, перспектив членства в ШОС на сьогодні виявляють Індія, Іран, Пакистан, Шрі-Ланка, Монголія, Японія, США, АСЕАН, ЄС, ОБСЄ тощо.

Послідовному формуванню регіональної системи багатосторонньої безпеки сприяють "м'які" форми залучення держав до військово-політичного переговорного процесу. Достатньо низький ступінь формалізації і централізації є однією з відмінних рис моделей безпеки, які формуються за участю КНР та РФ в АТР. Основними інституціоналізованими каналами взаємодії в форматі АРФ і НВЗДА є діалогові механізми, за допомогою яких країни учасниці узгоджують позиції з проблемних питань міжнародного життя. Розгалужена, багаторівнева мережа каналів діалогу є важливим доповненням до договірного режиму транспарентності і заходів довіри в межах "шанхайського процесу". Разом із тим, у порівнянні з АРФ і НВЗДА ШОС є більш інтегрованою

моделлю субрегіонального рівня з потенціалом поширення зони політико-економічного впливу на всю систему взаємин в АТР. У ШОС поступово починають виявлятися перші ознаки формалізації моделі колективної безпеки, яку відстоюють члени організації. Так, на зустрічі голів держав членів ШРС у Шанхаї 14-15 червня 2001 р. було прийнято рішення щодо перетворення "п'ятірки" в регіональну організацію багатопрофільного співробітництва. Підписана Декларація щодо створення на основі "п'ятірки" Шанхайської організації співробітництва. Влітку 2002 р. в Санкт-Петербурзі підписана Хартія ШОС. З метою удосконалення взаємодії міністерств і відомств держав форуму від кожної країни був призначений національний координатор. Започаткована діяльність Ради Координаторів. Ініційована робота щодо зближення законодавчої бази країн-учасниць "шанхайського процесу", розробляються можливості проведення спільних операцій.

Проте, в цілому "шанхайський процес" залишається достатньо "м'якою" переговорною моделлю безпеки, в якій механізмом прийняття рішень є діалогові канали, а не централізовані наднаціональні структури. ШОС, АРФ і НВЗДА в більшій або меншій мірі відповідають за термінологією американського політолога К. Дейча, руху щодо формування на Азійському континенті плюралістичних спільнот безпеки, в яких підтримання військово-політичної стабільності відбувається за рахунок багатосторонніх переговорних, діалогових механізмів. Це, на думку експерта, відрізняє їх від амальгованих інфраструктур безпеки, яким притаманна наявність "жорстких" формальних централізованих інститутів реагування на конфлікт, втіленням яких виступають системи колективної безпеки.

Організація Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС): організаційна структура та основні принципи діяльності

На рубежі XX-XXI ст. має тенденцію до поступального зростання дієвість впливу Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). АТЕС була утворена в жовтні 1989 р. з метою підтримання зростання і розвитку країн-учасниць. За ініціативи Австралії і Республіки Корея в Канберрі відбулося перше засідання цієї міжнародної організації на міністерському рівні. Вона є єдиною міжнародною організацією, яка об'єднує країни з усіх континентів регіону. Членами організації є: Австралія, Бруней, Гонконг, Індонезія,

Канада, Китай, Кирибаті, Малайзія, Маршаллови острови, Мексика, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Південна Корея, Росія, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Чилі, Японія.

Створення організації має сприяти зростаючій економічній взаємозалежності держав Азійсько-Тихоокеанського регіону у сфері послуг, капіталу, технологій; зміцненню відкритої багатосторонньої торгової системи; підвищенню ступеня лібералізації торгівлі та інвестицій в АТР; зміцненню і стимулюванню розвитку приватного сектора; використанню принципів вільного ринку для збільшення переваг регіонального співробітництва.

Частка країн АТЕС у світовому ВВП становить 60 %, у світовій торгівлі – 40 %, в золотовалютних резервах – 80 %, а також 2/5 від загальної кількості населення світу.

АТЕС є форумом держав регіону. Організація має консультативний статус. В її рамках виробляються правила ведення торгівлі, інвестиційної і фінансової діяльності; проводяться зустрічі галузевих міністрів і експертів із питань співробітництва в різних галузях (енергетика, риболовство, транспорт і телекомунікації, туризм, охорона навколишнього середовища). Всі рішення приймаються на основі консенсусу.

Основними органами АТЕС є Міністерські зустрічі, Комітет з торгівлі та інвестицій, Тихоокеанський діловий форум, робочі групи.

На Міністерських зустрічах міністрів закордонних справ і міністрів економіки визначаються найважливіші напрями і характер діяльності АТЕС.

Комітет з торгівлі і інвестицій створено в 1993 р. за рішенням Міністерської зустрічі. Його завданням є сприяння підвищенню економічної активності, розвитку співробітництва в галузі лібералізації і розширення торгівлі, усуненню перешкод для інвестицій, створення сприятливих умов для вільного руху товарів, послуг і технологій у регіоні.

Тихоокеанський діловий форум і робочі групи, що складаються з представників держав-членів, займаються регулюванням підприємницької діяльності в країнах-членах АТЕС. Тихоокеанський діловий форум вивчає та виявляє методи і засоби, що сприяють розширенню торгівлі і інвестицій у регіоні, складає відповідні звіти і подає їх безпосередньо Міністерській зустрічі. До складу Тихоокеанського ділового форуму входять по два представники ділових кіл, включаючи одного представника від малого і середнього бізнесу, від кожного члена АТЕС.

Робочі групи (їх всього 10) сформовані за такими напрямками: аналіз статистичних даних про торгівлю й інвестиції; сприяння торгівлі, інвестиціям, науковим розробкам у промисловості й технологіям; регіональне співробітництво в галузі енергетики; збереження морських ресурсів, телекомунікації, транспорт; туризм; риболовство. Робочі групи визначають конкретні сфери співробітництва і вибір відповідних проектів. Економічними питаннями займаються робочі групи, до складу яких входять: Комітет з торгівлі і інвестицій, що включає підкомітет з стандартизації і підкомітет з митних процедур, а також Економічний комітет, у складі якого – група з малого і середнього підприємництва. В першому засіданні брали участь країни-члени АСЕАН, а також країни-партнери АСЕАН з діалогу. На Міністерській зустрічі АТЕС у жовтні 1991 р. в Сеулі до складу організації увійшли КНР, Гонконг і Тайвань. Внаслідок того, що два останні актори міжнародних відносин не можна визнати державами, до сьогодні всі сторони-учасниці мають назву "економіки".

Перша зустріч лідерів країн-членів відбулася в 1993 р. в Сіетлі (США). На зустрічі на найвищому рівні, яка проходила в 1994 р. в Багорі (Індонезія), було прийнято рішення про створення Зони вільної торгівлі й лібералізації інвестиційної сфери до 2020 р., а для промислово розвинених країн – до 2010 р. Передбачається поступове поетапне зменшення бар'єрів на шляху торгівлі й інвестицій і сприяння вільному руху товарів, послуг і капіталу. Зниження митних тарифів відбуватиметься відповідно до угод у рамках ГАТТ/СОТ. З 1997 р діяв 10-літній мораторій на прийом нових членів до АТЕС. Таким чином, на рубежі XX-XXI ст. АТЕС стала єдиною організацією, під егідою якої відбуваються наради лідерів провідних (не лише в економічному, але і політичному вимірі) держав АТР.

Разом із тим, АТЕС не є об'єднанням виключно економічного характеру. По-перше, не можна не враховувати значення економічного єднання країн АТР, які динамічно розвиваються, а також не враховувати узалежнення економічного добробуту більшості держав з проблемами зовнішньополітичного характеру; по-друге, окрім спільних проектів розвитку економіки в регіоні увага АТЕС буде також сфокусована на таких важливих проблемах, як охорона навколишнього середовища і екології. Окрім того, в програмні завдання АТЕС входить розв'язання проблем свободи, прав людини і зайнятості населення.

Обговоренню проблем щодо охорони навколишнього середовища і екологічного добробуту регіону було присвячено декілька конфе-

ренцій АТЕС, зокрема конференція в Кіото. Важливим аспектом є направленість бізнесу в країнах-учасницях на соціальну сферу держав. Під егідою АТЕС розробляються програми, які дозволяють більш ефективно використовувати взаємодію сфери бізнесу з соціальною сферою, забезпечити більші відрахування на соціальні програми, і, як наслідок, сприяти зниженню напруги в суспільстві, зняти частину внутрішніх проблем держав-членів.

АТЕС прийняла рішення про повну ліквідацію торгових і інвестиційних бар'єрів до 2010 р. серед розвинених країн регіону, і до 2020 р. – серед країн, що розвиваються.

Значна різносторонність організації АТЕС не могла не вплинути на наявність внутрішніх суперечностей. Фактично цьому сприяє склад учасників, які суттєво відрізняються один від одного політичними та економічними прагненнями.

Зокрема, США, які є однією з ключових країн АТЕС, прагнуть до швидкої лібералізації торгівлі серед країн-учасниць, наполягаючи на відмові від курсу протекціонізму. Разом з тим, ряд азійських країн виступає проти цього, враховуючи реальну можливість економічної експансії США до їх національних економік.

Так, Малайзія і Японія протестують проти повної лібералізації національних економік. Більшість азійських учасників АТЕС наполягають на тому, щоб організація залишалася більшою мірою консультативним органом, який поєднує технічне і технологічне співробітництво з економічною ефективністю партнерства. Також, азійські країни виступають проти залучення АТЕС до неекономічної проблематики.

Паралельно з АТЕС розпочала роботу неурядова організація країн АТЕС. Неурядова участь на рівні експертів відзначена на бізнес-самітах в Осаці (1995 р.) і Манілі (1996 р.). Присутність низки неурядових організацій у переговорному процесі є істотним фактором впливу щодо розроблення неекономічних аспектів співробітництва країн-учасниць АТЕС, таких, як дотримання прав людини, трудового законодавства тощо.

Незважаючи на те, що АТЕС є міжнародною організацією економічного співробітництва, вона все більше уваги приділяє стратегічним проблемам. Так, на зустрічі в Сіетлі (1993 р.) обговорювалась ідея щодо створення в рамках АТЕС Азійсько-Тихоокеанського форуму з питань безпеки. Він повинен був мати форму дискусійно-консультаційного інституту з питань безпеки. Проте, ця пропозиція залишилась нереалізованою внаслідок особливостей азійського сприйняття колективних безпекових

інститутів, а також проголошеного "економічного" характеру самого об'єднання АТЕС. Хоча, після трагічних подій 11 вересня 2001 р. були прийнятті спільні заяви лідерів країн-учасниць АТЕС так звана Шанхайська заява і 26 жовтня 2002 р. на зустрічі в Лос-Карлосі (Мексика) з проблем міжнародного тероризму.

Таким чином, економічне процвітання країн регіону залежатиме від регіональної і субрегіональної стабільності. Розв'язувати цю проблему доведеться АТЕС самостійно – іншої настільки представницької організації (включаючи АСЕАН і АРФ, які мають менший територіальний масштаб) у регіоні на початку XXI ст. ще не існує.

Хоча, протягом першої половини 90-х рр. XX ст. сукупність двосторонніх оборонних альянсів поступово доповнювалась елементами багатостороннього діалогу з питань безпеки, формального і неформального, включаючи заходи транспарентності і військової довіри, забезпечення режиму ядерного нерозповсюдження, миротворчі операції ООН тощо. Цей процес заклав основи формування в АТР системи режимів міжнародної безпеки.

Країни Південно-Східної Азії і Південної частини Тихого океану до початку XXI ст. встигли накопичити певний досвід двостороннього співробітництва. Окрім достатньо регулярних переговорів між країнами субрегіону, підписаний ряд міжнародних угод, які мають як оборонний характер, так і спільну зовнішньополітичну спрямованість.

Між Австралією, Новою Зеландією, Великою Британією, Малайзією і Сінгапуром підписана п'ятистороння угода про спільну оборону (FPDA – Five Power Defense Arrangement). Відповідно до неї передбачено розміщення на території Малайзії і Сінгапура військового континґенту Нової Зеландії і Австралії.

Між Австралією і Папуа-Нова Гвінея в 1976 р. підписана угода про статус збройних сил, у відповідності з яким здійснюється військова допомога Папуа.

У 1971 р. країни АСЕАН проголосили Зону миру, свободи і нейтралітету, а в 1984 р. прийнято рішення про створення Зони вільної торгівлі від ядерної зброї. В 1986 р. підписаний договір Раротонга про створення без'ядерної зони в південній частині Тихого океану. До його протоколів приєднались СРСР, КНР, США і Японія.

Особливою є роль так званих неурядових форм співробітництва з питань безпеки в АТР. У Південно-Східній Азії, зокрема вже в 90 -ті рр. XX ст. проводились круглі столи Малазійського інституту стратегічних і міжнародних досліджень, а також діалоги в цьому ж

форматі за участі центрів стратегічних досліджень АСЕАН. В Індонезії проводяться дискусії за участі міжнародних експертів з проблем Південно-Китайського моря. Є ще одна форма неформального діалогу – переговори і дискусії за участі вчених і експертів АТР, переважно в Південно-Східній Азії. Ці форми співробітництва, незважаючи на те, що не мають прямого результату у вигляді укладеного міжнародного договору, дозволяють виробити точку зору тієї чи іншої сторони, або шляхи виходу з критичних ситуацій.

Субрегіон Північно-Східної Азії є одним із самих проблемних субрегіонів АТР. Його політичний простір характеризується наявністю цілої низки двосторонніх протиріч (КНДР-РК, КНР-Тайвань), у цілого ряду країн накопичені істотні арсенали озброєнь, окрім того, притаманна суттєва різниця рівнів економічної спроможності держав-членів субрегіону. Факт долученості до проблем ПСА великих держав – СРСР (РФ), США і КНР, і те, що навіть при цьому, більшість проблем залишаються невреґульованими, свідчить про істотність суперечностей та їх потенційну небезпеку як для регіону, так і для світу в цілому.

У ПСА створений Форум із питань безпеки Північно-Східної Азії (NEADF), існує також Сеульський міжнародний форум, який займається більш вузькою специфікою – проблемою Корейського півострову, діє Тихоокеанський форум США, Інститут міжнародних проблем Японії.

Інститут світових проблем Каліфорнійського університету проводить зустрічі з питань безпеки і співробітництва у межах Ради співробітництва Північно-Східної Азії (NACC), за участю експертів та урядових чиновників.

ООН, яка в XX ст. традиційно відгрівала визначальну роль у більшості процесів вреґулювання, на початку XXI ст. як механізм колективної безпеки почала втрачати свої позиції. В 1989 р. був створений Регіональний центр з питань миру і роззброєння в АТР. Головними завданнями цього механізму є: відкритість і ґарантія безпеки в АТР, визначення спільних регіональних підходів щодо роззброєння, забезпечення безпеки судноплавства в басейні Тихого океану, реалізація заходів щодо зміцнення довіри та розв'язання проблеми регіонального роззброєння. В 1995 р. на сьомій регіональній нараді, присвяченій проблемам роззброєння в АТР, обговорювалися питання щодо проблем безпеки в АТР: відкритість і ґарантії безпеки в АТР, регіональні підходи до роззброєння, зусилля

зі забезпечення безпеки судноплавства в басейні Тихого океану, реалізація заходів довіри, проблеми регіонального роззброєння.

У цілому, на початку XXI ст. в АТР існують ґрунтовні передумови щодо динамізації інтеграційних процесів у різних сферах: економічній, політичній, безпековій тощо. Факторами, які сприяють розбудові багатосторонніх структур безпеки є утворення вакууму сили в регіоні після розпаду біполярної системи міжнародних відносин, розповсюдження звичайних видів озброєння, а також ЗМЗ у регіоні і на територіях, що межують з ним; наявність в АТР і субрегіонах низки територіальних суперечностей, які мають істотний конфліктогенний потенціал, а також широкий спектр економічних проблем, які можуть бути розв'язання через концентрацію колективних зусиль.

Разом з тим, ці фактори не призвели до створення в Азійсько-Тихоокеанському регіоні дієвих структур колективної безпеки, більшою мірою отримали розвиток міжнародні організації, діючі в межах теорії режимів безпеки на основі співробітництва.

Тенденція до трансформації економічного профілю міжнародних об'єднань (АСЕАН-АРФ) у рамки стратегічного співробітництва, а також наявність низки неурядових організацій, які працюють у консультаційній якості, засвідчують дефіцит вагомих міжнародних механізмів безпеки в регіоні. Також це є своєрідним підтвердженням теорії просторової структури безпеки в АТР із домінуванням просторових, а не лінійних типів зв'язків.

Контрольні питання

1. Назвіть і охарактеризуйте відомі Вам міждержавні організації загальноекономічного спрямування Азійсько-Тихоокеанського регіону.
2. Дайте загальну характеристику АСЕАН.
3. Якою є основна мета діяльності АТЕС?
4. Охарактеризуйте організаційну структуру і основні органи Шанхайської організації співробітництва.
5. Поясніть, у чому полягає специфіка формування структур безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.
6. Яка роль США, КНР та РФ щодо формування інтеграційних структур в АТР?
7. Охарактеризуйте найбільш конфліктогенні проблеми в АТР.

8. На яких засадах розбудовуються відносини між інтеґраційними утвореннями в АТР.

Перелік використаних джерел

1. Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Міжнародні організації: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001.
2. Міжнародні економічні відносини: Система регулювання міжнародних економічних відносин: Підручник / А.С. Філіпенко, І.В. Бураковський, В.С. Будкін та ін. – К.: Либідь, 1994.
3. Шергін С.О. Азійсько-Тихоокеанський регіон: Історія і сучасність. – К.: Вища школа, 1993.
4. АСЕАН в системе международных экономических отношений / С.А. Былиняк и др.; РАН. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1994.
5. Межгосударственные региональные организации Азии в международных отношениях / Отв. ред. М.С. Капица. – М.: Наука, 1991.
6. Богатуров А.Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны (1945-1995рр.). – М.: Конверт-МОНФ, 1997.
7. Северо-Восточная и Центральная Азия: динамика международных и межрегиональных взаимодействий / Под ред. А.Д. Воскресенского. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2004.
8. Білодід Р.М., Шергін С.О. Індикатор глобальних змін. Україна і Південно-Східна Азія в XXI столітті // Політика і час. – 2001. – № 4.
9. Шергін С.О. Геополітична конфігурація регіональних суб'єктів АТР у контексті трансформації міжнародної системи // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 9. – Зовнішня політика та дипломатія: історичні традиції, сучасні реалії, перспективи / За заг. ред. Б.І. Гуменюка, Л.С. Тупчієнка, В.Г. Ціватого. – К., 2003.
10. Шергін С.О. Переборюючи протиріччя. Азійсько-Тихоокеанська дилема: асиметрична інтеграція та регіональна безпека // Політика і час. – 2004. – № 7-8.

11. Шергін С.О. Комплексні проблеми інтеграції в АТР: від Пусанського до Ханойського саміту АТЕС // Політика і час. – 2007. – № 6.
12. Ленський П.С. Реальність, що відбулася. Шанхайська організація співробітництва: нові аспекти економічної регіональної співпраці // Політика і час. – 2005. – № 4.
13. Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. – К.: РіЦ УАННП, 1998.
14. Плахотнюк А.М. Перспективи взаємовигідної співпраці. Розвиток західних регіонів КНР та можлива участь у намічуваних програмах українських підприємств // Політика і час. – 2001. – № 6.
15. Нікішенко С.О. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2001. – № 4.
16. Рузиев А. Шанхайский секстет. Государства-учасники ШОС демонстрируют редкое единодушие // Евразия сегодня. – 2003. – № 3.
17. Лукин А.В. Шанхайская организация сотрудничества: что дальше? // Россия в глобальной политике. – 2007. – Том 5. – № 3.
18. Логвинов Г.С. Шанхайская организация сотрудничества – качественный шаг вперед. К итогам Санкт-Петербургского саммита ШОС // Проблемы Дальнего Востока. – 2002. – № 5.
19. Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества // www/kremlin.ri/text/docs/2002/06/9686.shtml.
20. Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества // www.2002.kremlin.ru/summit12/s12_doc1ru.html.